

מבט על, גיליון 1111, 28 בנובמבר 2018

ערב הסעודית מתקדמת במחקר הגרעיני

אפרים אסכולאי ויואל גוז'נסקי

בחודש נובמבר הונחה אבן הפינה לפרויקט להקמת כור מחקר גרעיני ראשון בערב הסעודית. עניינה של הממלכה בנתיב הגרעיני אינו חדש, כמו גם החששות שישנן כי בנסיבות ותנאים מסוימים היא עלולה לבחור לפנות לכיוון הגרעיני הצבאי. ערב הסעודית מעלה טיעונים כבדי משקל בדבר הצורך שלה באנרגיה גרעינית אזרחית כדי לענות על דרישותיה האנרגטיות הגוברות, להפחית את תלותה בנפט ולשחרר יותר ממנו ליצוא, אך די ברור כי המניע העיקרי בעת הזו לפיתוח הגרעין הוא ביטחוני: בעיניה, ההסכם הגרעיני שנחתם עם איראן הגביר את תוקפנות טהראן ולא עצר את שאיפותיה הגרעיניות ארוכות הטווח. ריאד לא תצליח להשלים פרויקט גרעיני בר-קיימא ללא סיוע מאסיבי מבחוץ, ועל כך היא נושאת ונותנת עם ארצות הברית. ישראל משקיפה מהצד וניצבת בפני דילמה. מצד אחד, מתן גושפנקה, אף אם בשתיקה, ליכולת העשרה בערב הסעודית במסגרת המשא ומתן בינה לבין ארצות הברית עלול לגרור מפולת תפוצה אזורית, ומנגד, לישראל אינטרס שארצות הברית, המחויבת יותר למניעת תפוצה גרעינית, ולא סין או רוסיה, היא שתזכה בגישה לשוק הגרעין הסעודי.

יורש העצר הסעודי, מוחמד בן סלמאן, הניח בחודש נובמבר את אבן הפינה לפרויקט להקמת כור מחקר גרעיני ראשון בממלכה. זאת, במסגרת שבעה פרויקטים מדעיים/טכנולוגיים הבאים, לדבריו, להצעיד את הממלכה קדימה. עניינה של הממלכה בנתיב הגרעיני אינו חדש, כמו גם החששות שישנן כי בנסיבות ותנאים מסוימים היא עלולה לבחור לפנות לכיוון הגרעיני הצבאי. הגם שעדיין אין לה יכולות ממשיות, החששות מפרויקט גרעיני סעודי קיבלו משנה תוקף בחודש מארס האחרון, כאשר במענה לשאלה בנושא אמר בן סלמאן – בפעם הראשונה בפומבי ובמפורש – כי אם איראן תרכוש יכולת גרעינית צבאית, הממלכה תרכוש יכולת דומה, וללא דיחוי.

בעוד הקמת כור מחקר גרעיני אינו תנאי מקדים, הכרחי, להקמת פרויקט כורי כוח רחב היקף, כפי שהודגם על ידי איחוד האמירויות, הרי שמבחינות מסוימות זהו צעד נכון מצדה של מדינה ענייה בתשתיות אנושיות וטכנולוגיות. אולם, צעד כזה עלול להדאיג, אם יתברר שמטרתו היא לא רק להכשיר סגל עבור פרויקט הקמת כורי הכוח במדינה אלא גם להכין תשתית להפקה אפשרית של פלוטוניום מדלק גרעיני שיוקרן בכור המחקר. דבר זה הוא בהחלט במסגרת האפשר אם נזכור שגם הכור העיראקי הוצג ככור מחקר גרעיני וכן כורים אחרים היכולים, בתנאים מסוימים, לשמש למטרה זו. סביר שארצות הברית תדרוש שהכור יתודלק בדלק מועשר כדי 20%. הדבר ימנע את השימוש בדלק להפרדת פלוטוניום ממנו, ויקשה (אך לא ימנע) על הקרנת אורניום טבעי למטרת הפקת הפלוטוניום ממנו. לא סביר שמדינות ה-P-5 יספק לריאד כור מתודלק באורניום טבעי, ממנו קל יותר להפיק פלוטוניום למטרות צבאיות. לפי אחד המקורות, הספק הכור יהיה נמוך מאד – כ-100 קילוואט, ברמה שתאפשר לימוד ומחקר אך לא הפקת פלוטוניום בכמות משמעותית.

במקביל, המשא ומתן לשיתוף פעולה בתחום הגרעיני בין ארצות הברית לבין ערב הסעודית התחדש בשנה האחרונה. מגעי הצדדים הגיעו למבוי סתום בתקופת ממשל אובמה בשל סירוב הממלכה לוותר על "זכותה" להעשיר אורניום היכול לשמש כדלק הגרעיני לפרויקט כורי הכוח. אולם ממשל דונלד טראמפ שוקל לשנות את הגישה ולאפשר העשרה בערב הסעודית תחת מגבלות. שר האנרגיה האמריקאי, ריק פרי, הוא במידה רבה הכוח המניע מאחורי המהלך, אולם הוא נתקל בהתנגדות מסוימת מכיוון מחוקקים רפובליקאים ודמוקרטים כאחד, שמעלים חשש מפני כוונותיה של הממלכה בתחום הגרעיני. בנוסף, כמה מהם מבקשים עתה להשעות את המשא ומתן החשאי עם הסעודים בעקבות רצח חשוקגי והמעורבות הסעודית בתימן. הלחץ מכיוון הקונגרס על הממשל צפוי כעת לגבור עת מחוקקים רבים מבקשים לערוך "הערכה מחדש" של מכלול היחסים עם ריאד, דבר שיקשה עוד על המשא ומתן הגרעיני. יש לזכור כי העשרת אורניום יכולה בהחלט לשמש למטרה הלגיטימית של אספקת דלק גרעיני לכורי הכוח, אך גם לשמש כמקור לחומר הבקיע של נשק גרעיני, בדומה לפרויקטים הצבאיים שפיתחו פקיסטאן ואיראן, בין השאר.

ערב הסעודית אינה רוצה לפגור אחרי איראן, ולפני כמה שנים היא הכריזה על תכנית גרעין שאפתנית, שאפתנית מידי יש שיאמרו, לבניית לא פחות מ-16 כורים גרעיניים שמועד השלמתם נדחה כל העת, ועומד עתה על 2040. לשם בניית שני הכורים הראשונים ריאד קיבלה הצעות מחברות בארצות הברית, סין, רוסיה, צרפת ודרום קוריאה, והודיעה כי בקרוב תיבחרנה החברות שתחלנה בבניית הכורים הצפויים להיות פעילים לקראת סוף העשור הבא ולהיות מוקמים, כך נראה, לחוף המפרץ הפרסי בסמוך לגבול עם איחוד האמירויות. תאגיד החשמל הדרום קוריאני, KEPCO, זוכה להערכה רבה בריאד לאור ההצלחה בבניית הכורים באיחוד האמירויות ויש לו, כך נראה, סיכויים גדולים להיבחר לבניית הכורים הסעודים.

ערב הסעודית מעלה טיעונים כבדי משקל בדבר הצורך שלה באנרגיה גרעינית אזרחית כדי לענות על דרישותיה האנרגטיות הגוברות, להפחית את תלותה בנפט ולשחרר יותר ממנו ליצוא, אך די ברור כי המניע העיקרי בעת הזו לפיתוח הגרעין הוא ביטחוני. בעיני ערב הסעודית, ההסכם הגרעיני שנחתם עם איראן הגביר את תוקפנות טהראן ולא עצר את שאיפותיה הגרעיניות ארוכות הטווח. מניע נוסף הוא יוקרה. כשם שהסעודים אינם רוצים לפגור אחרי איראן, הם אינם רואים נחת מההתקדמות המהירה באופן יחסי שהשיגה איחוד האמירויות בתחום. מאז ומתמיד הייתה תחרות על יוקרה מאפיין מרכזי ביחסים שבין מדינות המפרץ הערביות, והיא מניעה הרבה מאוד מהפעילות בתחום התשתיות במדינות אלו, אך גם בתחום הרכש הצבאי. יתכן שהאיום המובלע בהתנעת הפרויקט נועד להפעיל לחץ על ארצות הברית והקהילה הבינלאומית להגביר את הלחץ על איראן כדי למנוע ממנה להשיג נשק גרעיני. אולם, להצהרה על בנית הכור, בעיתוי הנוכחי, יש גם ממד פנימי הקשור למעמדו של בן סלמאן ורצונו לבצרו, במיוחד על רקע פרשת חשוקגי.

איחוד האמירויות, שהשלימה בחודש אפריל 2018 בניית כור גרעיני אזרחי ראשון בשטחה, התחייבה בהסכם עם ארצות הברית מ-2009 לא להעשיר אורניום, בתמורה לקבלת סיוע גרעיני בינלאומי הכרחי. רף זה זכה לכינוי "תקן הזהב" של המשטר למניעת תפוצה גרעינית, אך הסעודים אינם מוכנים לקבלו, שהרי, בראייתם, אם לאיראן מותר, אזי גם להם מותר. ככלל, ערב הסעודית מעוניינת למצב את עצמה כך שיהיו בידיה מרב האופציות, גם הגרעיניות, פתוחות. יש לה, יותר מכלל גורם אחר באזור, מניע אסטרטגי ויכולות כלכליות לעשות כן. תוכנית גרעין בת

קיימא תסייע לה ליישר קו לא רק עם איראן, אלא גם עם איחוד האמירויות, טורקיה ומצרים, הנמצאות בתחילת הדרך אך מתקדמות ממנה בתחום. באשר לפיקוח על תוכנית גרעינית סעודית, ריאד חתומה על ההסכם למניעת תפוצה גרעינית (NPT) והיא אומנם חתומה על הסכם פיקוח עם סבא"א מאז 2009, אולם זהו הסכם מינימליסטי ולא "הסכם כולל" והיא אינה חתומה על "הפרוטוקול הנוסף" המרחיב מאד את סמכויות פקחי סבא"א. ההסכם הנוכחי מחייב אותה במעט מאד, וחייב יהיה להשתנות בכל מקרה, עם תחילת ההקמה של כור המחקר.

פיתוח תכנית גרעין אזרחית סעודית הוא יעד לטווח ארוך בשל היעדר תשתית ידע ומתקנים מתאימים בממלכה. ההסכם עם איראן, אם יישאר על כנו, מעניק לערב הסעודית כעשור, שבו תוכל לפתח מאמץ גרעיני "אזרחי", בלי לנטוש את האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני. בטווח הקצר, בתרחיש שעל פיו איראן פורצת לנשק גרעיני במהלך תקופה זו, ייתכן שלערב הסעודית כבר יש מענה מסוים בדמות פקיסטאן. זו, למרות חילוקי הדעות אתה בשנים האחרונות, עדיין משמשת משענת אסטרטגית לערב הסעודית, ועלולה לתת לה סיוע בתחום הנשק הגרעיני.

ישראל ניצבת בפני דילמה. מצד אחד, מתן גושפנקה, אף אם בשתיקה, ליכולת העשרה בערב הסעודית במסגרת המשא ומתן בינה לבין ארצות הברית עלול לגרור מפולת תפוצה אזרחית, אם מדינות כירדן, מצרים וטורקיה יבקשו גם הן "זכות" זו. איחוד האמירויות עלולה גם היא לראות עצמה לא מחויבת להסכם עמה, כפי שכבר רמזה. בכל מקרה אם ערב הסעודית תחליט בעתיד שעליה להשיג יכולת גרעינית צבאית, פרויקט הגרעין האזרחי המתוכנן היום עלול לאפשר נתיב מקוצר לעברה. מנגד, לישראל אינטרס שארצות הברית, המחויבת יותר למניעת תפוצה גרעינית, ולא סין או רוסיה, היא שתזכה בגישה לשוק הגרעין הסעודי.

לפיכך, סביר כי ארצות הברית תלחץ להעניק את הרישיון לקוריאנה אשר תבנה כורי כוח מתוצרת ווסטינגהאוס. כך תוכל וושינגטון להיות מודעת לנעשה בתחום שם, ותזכה למנוף השפעה נוסף על ריאד. באופן זה גם ניתן לצמצם את היכולת והמוטיבציה של ערב הסעודית לפתח יכולות גרעיניות בחשאי. וכאן נשאלת השאלה המתבקשת באשר ליצרן כור המחקר שייבנה בריאד. ישנם מקורות רבים אפשריים לדבר זה, החל מארצות הברית ועבור דרך מדינות רבות כגון צרפת, רוסיה, סין, ארגנטינה ויתכן גם פקיסטאן. ספק הכור יקבע במידה לא מועטה את ייעודו, שכן די ברור כי לספק זה תהיה השפעה לא מבוטלת הן באשר לייעודו העתידי והן באשר לאספקת כורי הכוח.

ריאד לא תצליח להשלים פרויקט גרעיני בר קיימא ללא סיוע מאסיבי מבחוץ. ארצות הברית וערב הסעודית תצטרכנה למצוא פשרה. אפשרות אחת היא להעניק שותפות (פיננסית - לא טכנית) במתקן אמריקאי שיעשיר אורניום, מחומר גלם סעודי (השאח האיראני היה שותף במפעל העשרה צרפתי). אפשרות פחות סבירה היא שארצות הברית תקים ותפעיל מתקן העשרה על אדמת ערב הסעודית. הנשיא טראמפ מבקש לשמר את יחסיו עם ריאד ורואה לנגד עיניו את האינטרסים של תעשיית הגרעין האמריקאית הנמצאת בקשיים. מן הראוי שישראל, הגם שהיא חולקת אינטרסים לא מבוטלים עם ריאד, ועל פי דיווחים נהנית משיתוף פעולה עמה, תפעל בווינגטון למניעת מתן יכולת העשרה בלתי מוגבלת לערב הסעודית ותנסה לוודא שהעסקה הגרעינית ביניהן, אם תצא לפועל, תהיה קרוב ככל האפשר ל"תקן הזהב".